

УДК 262.14:28 (477.8)

Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

ПІДГОТОВКА ДО ЛІКВІДАЦІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРЕНАХ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

У статті на основі джерел та історіографії розглянуто особливості насильної ліквідації Греко-Католицької Церкви на теренах Станиславівської єпархії.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, Станиславівська єпархія, «Ініціативна група».*

Однією з найтрагічніших сторінок історії Галичини 40–50-х рр. ХХ ст. стала акція радянської влади, що мала на меті насильно об'єднати Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ) з Руською православною церквою (РПЦ). Крім того, радянська влада для свого утвердження на теренах краю змушена була водночас придушувати збройний опір ОУН–УПА, насильно проводити колективізацію та переселення жителів окремих «неблагонадійних» сіл у південні області України, вдаватися до масових арештів «куркулів» та «бандпосібників». Це «утвердження» тривало до початку 50-х років, коли в основному було зламано масовий збройний опір ОУН, заборонено легальну діяльність УГКЦ, колективізовано понад 90 відсотків господарств селян-одноосібників [12, с. 5].

Розуміючи, що може чекати УГКЦ після повернення радянської влади в Галичину, як завжди далекоглядний митрополит Андрей Шептицький, щоб уникнути можливих репресій, у жовтні 1944 року надіслав І. Полянському листа, в якому висловив бажання і готовність до нормалізації відносин з радянською владою [11]. Однак смерть митрополита 1 листопада 1944 року не дозволила йому довершити розпочату справу. Продовжувати її випало на долю нового митрополита Йосифа Сліпого. На початку грудня з його благословення до Москви прибула делегація від УГКЦ у складі: архімандрита Климентія Шептицького, каноніка Гавриїла Костельника, радника митрополичої консисторії Івана Котова та ієромонаха Германа Будзиновського. 22 грудня їх прийняв голова Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР І. Полянський. Члени делегації проінформували його про стан справ в УГКЦ, передали 100 тис. рублів, зібраних віруючими Галичини у фонд Червоної армії, ознайомили із зверненням митрополита Йосифа Сліпого «До духовенства і віруючих» від 23 листопада, в якому він з певних політичних міркувань звертався і до членів збройного підпілля ОУН–УПА «вернутись з неправильного шляху».

На запитання делегації, чи буде забезпечене УГКЦ в межах СРСР вільне існування, було дано ствердну відповідь [10, с. 100]. Однак це був вимушений крок Сталіна та його поплічників, оскільки до закінчення війни

було ще далеко, а ліквідувати УГКЦ наприкінці 1944 року чи на початку 1945 року означало б посилити збройний опір ОУН–УПА в тилу Червоної армії.

Але Сталін і не думав відмовлятися від свого задуму. Другого березня 1945 року він дає доручення голові Ради у справах РПЦ Г. Карпову підготувати конкретні пропозиції щодо зміцнення авторитету РПЦ не тільки в межах СРСР, але й за кордоном [12].

У підготовленому Карповим документі було детально розписано, що потрібно зробити для зміцнення авторитету й впливу РПЦ та православ'я в боротьбі з Римо-католицькою церквою. «Русская православная церковь, – відзначалося в документі, – в прошлом не прилагавшая достаточных усилий для борьбы с католицизмом, в настоящее время может и должна сыграть значительную роль в борьбе против римо-католической церкви (и против униатства), ставшей на путь защиты фашизма и добивающейся своего влияния на послевоенное устройство мира» [14, с. 310-311].

Пропонувався цілий ряд заходів, у тому числі й такі, що стосувалися знищення УГКЦ та утвердження РПЦ в західних областях України, а саме: створити у Львові православну єпархію, на чолі якої поставити єпископа з титулом Львівського і Тернопільського, підпорядкувавши йому парафії Львівської, Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей; дозволити православним священникам проводити місіонерську діяльність на теренах західних областей України; організувати православні братства з центрами у Львові, Луцьку, Чернівцях; перетворити Почаївську лавру в центр православ'я на західноукраїнських землях. Та найголовніший з них полягав у тому, щоб «организовать внутри униатской церкви инициативную группу, которая должна будет декларативно заявить о разрыве с Ватиканом и призвать униатское духовенство к переходу в православие» [14, с. 316].

15 травня голова Ради у справах релігійних культів при РНК УРСР І. Вільховий направив І. Полянському доповідну записку, в якій, крім іншого, повідомляв, що «по вопросу римо-католической церкви считаю необходимым предоставить вам некоторые материалы, добытые мной при поездке во Львов». Матеріали являли собою статті доктора філософії Гавриїла Костельника за 1933–1934 роки, опубліковані у львівській газеті «Мета», в яких він гостро критикував Сталіна та радянську систему за голодомор 1932–1933 років. Йосиф Сліпий у своїх спогадах згадує, що отець Костельник «побоювався, що його заарештують за статті і бундючні виступи проти більшовиків». Отже, компромат для майбутнього кандидата на голову «ініціативної групи» було знайдено. А далі свою справу зробили професіонали з НКДБ, і у Львові постала «ініціативна група», яка 28 травня 1945 року звернулася до РНК УРСР та греко-католицьких священників із відповідними зверненнями: «До Ради Народних Комісарів УРСР» та «До всесечесного греко-католицького духовенства в західних областях України» [14, с. 312].

У зверненні до РНК говорилося:

«В греко-католицькій чи уніатській церкві і між духовенством, і між мирянами завжди були люди, свідомі своєї православної, батьківської віри та її правди.

Отже, просимо затвердити нашу Ініціативну групу і признати їй право вести намічене діло.

о. д-р Гавриїл Федорович КОСТЕЛЬНИК, настоятель Преображенської церкви у Львові, голова Ініціативної групи, представник Львівської єпархії.

о. д-р Михайло Іванович МЕЛЬНИК, парох Нижанковичів і Генеральний Вікарій Перемишльської єпархії Дрогобицької області, представник Перемишльської єпархії.

о. Антін Андрієвич ПЕЛЬВЕЦЬКИЙ, парох Копичинець, декан Гусятинського деканату, представник Станіславської єпархії у Львові, 28 травня 1945 р.» [1].

Що ж спонукало Костельника, Мельника, Пельвецького стати іудами УГКЦ: страх бути арештованими, як були арештовані 12 квітня 1945 року митрополит Йосиф Сліпий та єпископи Григорій Хомишин, Микита Будка, Микола Чарнецький, Іван Лятишевський, чи прагнення влади, «любові та ласки» від «старших братів» з РПЦ і «батька» Сталіна? Очевидно, і те, і друге.

На теренах Станіславівської єпархії спільно з уповноваженим Ради у справах релігійних культів при облвиконкомі Сердюченком, співробітниками відповідних відділів, які займалися питаннями релігії в УНКДБ, обкомах та райкомах, «вербування» до «ініціативної групи» проводив Антін Пельвецький [2].

На той час єпархіальний поділ не відповідав територіально-адміністративному, а тому до Станіславівської єпархії входили лише такі адміністративні райони Станіславської області, як Богородчанський, Городенківський, Гвіздецький, Жаб'євський, Жовтневий, Заболотівський, Коломийський, Косівський, Кутський, Ланчинський, Лисецький, Надвірнянський, Обертинський, Отинійський, Печеніжинський, Снятинський, Станіславський, Солотвинський, Тлумацький, Тисменицький, Чернелицький, Яблунівський, Яремчанський [13].

Агітація священників і дяків на теренах області до «ініціативної групи» проводилася в різних формах. Перш за все це були індивідуальні бесіди зі священниками, які проводили Пельвецький та Сердюченко. Священик чи дяк, які бажали «об'єднатися», отримували від Пельвецького тимчасову посвідку члена «ініціативної групи», їх реєстрував уповноважений Ради у справах релігійних культів, і до часу проведення «об'єднавчого собору» вони вважалися на тимчасовому обліку, що давало офіційне право на проведення богослужінь. Всі заяви про членство в «ініціативній групі» відправлялися зі Станіслава до Львова на ім'я уповноваженого по Львівській області Вишневецького «для єпископа Макарія», з яким він підбирав майбутніх делегатів «об'єднавчого» собору [3].

У Станіславівській єпархії відповідно до розробленого Сердюченком і Пельвецьким графіка у деканатах проводилися збори священників.

Більшість присутніх на зборах висловлювали думку, що не слід «спішити з об'єднанням і підготувати до цього віруючих». Проте у всіх деканатах учасники зборів незначною більшістю голосів все ж таки

підтримували ідею «об'єднання», але ставати членами «ініціативної групи» не спішили.

Відмовилися вступити до «ініціативної групи» й окремі священники Надвірнянського, Городенківського і Снятинського деканатів, заявивши на зборах уповноваженому та Пельвецькому: «ми й для того вчилися, щоб не вірити іншій вірі, а своїй» [4].

Внаслідок застосування різних методів «переконання» склад «ініціативної групи» в області поволі, але збільшувався. Якщо станом на 1 серпня 1945 року до її складу входило 55 осіб, із них 51 священник і 4 дяки, то станом на 1 січня 1946 року кількість «добровольців» збільшилася до 235 осіб, із них 188 священників і 47 дяків [5; 6; 7].

Хоч і повільне, але все-таки поступове збільшення кількісного складу «ініціативної групи» пояснюється тим, що під час індивідуальних розмов Пельвецький, а особливо уповноважений використовували як облесливі пропозиції про призначення в «дохідніші» парафії, так і погрози взагалі позбавити права на богослужіння, що неодмінно поставило б таких священників та їхні сім'ї у скрутне матеріальне становище. [8].

Не будучи впевненими, що їм удасться назбирати «делегатів» на «об'єднаний собор» до Львова, «режисери» об'єднання почали форсувати події. Так, у таємному листі уповноваженого Ради у справах РПЦ при РНК УРСР Ходченка від 9 січня 1946 р. говорилося, що «коли загальні збори віруючих (приходи) виносять постанову про возз'єднання з руською православною церквою, то в такому разі не слід чекати, поки відбудеться взагалі Собор уніатського духовенства по цьому питанню, а треба через православного Львівського єпископа Макарія ще до Собору здійснювати це возз'єднання, тобто приймати і священника (коли він теж має бажання), і релігійну громаду в юрисдикцію Московської патріархії» [9].

Невідворотно наближалася дата проведення собору. З'ясувалося, що він не буде канонічним, оскільки не було єпископів, митрополитів. П'ять із шести греко-католицьких єпископів сиділи в тюрмі, а перемишльський владика Й. Конциловський хоча й перебував на волі, але й слухати не бажав про якесь «об'єднання». В зв'язку з цим, до Києва поспіхом прибув Московський патріарх Алексій, який 22 лютого «узаконив» перехід у православ'я 13 греко-католицьких священників: Г. Костельника, А. Пельвецького, М. Мельника, К. Юрика, Й. Мариновича, Т. Марка, І. Крука, В. Дрелиха, М. Крутяка, К. Добрянського, Р. Дорика, Ю. Ванчицького, М. Павлосюка [13].

Таким чином, наприкінці лютого 1946 року на теренах області відбулося «об'єднання» УГКЦ з РПЦ адміністративним шляхом. А «канонічне» мало відбутися на соборі у Львові.

Це був продуманий психологічний удар, передусім для тих священників – членів «ініціативної групи», які ще вагалися у правильності свого рішення, а також щодо подальшого існування такої Церкви як УГКЦ, владики якої «заплямували» себе «страшними злочинами проти радянського народу».

Таким чином, з метою зміцнення радянської влади у Західній Україні в післявоєнний період державні органи розпочали широкомасштабні акції з ліквідації УГКЦ. Кульмінаційною точкою цієї політики став Львівський

церковний собор 1946 року. Формально він поставив крапку на існуванні Української Греко-Католицької Церкви. Але фактично процес ліквідації УГКЦ затягнувся на довгі роки і так ніколи не був повністю завершений.

Список використаних джерел:

I.1. Архівні джерела:

1. ДАІФО. – Ф, Р-388, оп. 2, спр. 32, арк. 1.
2. ДАІФО. – Ф, Р-389, оп. 1, спр. 3, арк. 20.
3. Там само, арк. 29.
4. Там само, арк. 63.
5. Там само. Ф. Р-389, оп. 1, спр. 4, арк. 112.
6. Там само. Ф. Р-388, оп. 1, спр. 2, арк. 64.
7. Там само. Ф. Р-295, оп. 2, спр. 93, арк. 85, 98.
8. Там само. Ф. Р-388, оп. 1, спр. 4, арк. 85.
9. ДАІФО. – Ф. Р-389, оп. 1, спр. 4, арк. 1.

I.2. Опубліковані джерела, збірники документів:

10. Літопис Голготи України. – Дрогобич, 1994. – Т. 2. – С. 100-141.
11. Сергійчук В. Греко-Католицька церква в 1944–1991 рр. (документи зі спецховища) // УІЖ. – 1996. – № 4. – с. 101
12. II. Монографії, статті:
13. Андрухів І. О. Галицька Голгофа: ліквідація УГКЦ на Станіславщині в 1945–1961 рр. – Івано-Франківськ: Нова Зоря. 1997. – 84 с.
14. Андрухів І. О., Француз А. Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Рівне – Івано-Франківськ. – 335 с.
15. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Кн. 1. – С. 310-316.

Natalia KONTSUR-KARABINOVYCH

**PREPARATIONS FOR THE ELIMINATION
OF GREEK-CATHOLIC CHURCH
IN TERRITORY EPARCHY OF STANISLAVIV**

On the basis of sources and historiography of the features of the forced liquidation of the Greek Catholic Church in the territory Stanislaviv diocese.

Keywords: *Greek Catholic Church, Eparchy of Stanislaviv, «Initiative Group».*